

Sosyalizm Sonrası Özerkliğin Çatışıkları

Dušan Grlja

Bu makale¹, eski Yugoslavya bölgesinde, veya jeopolitik gündemin terminolojisiyle söylersek “Batı Balkanlar”da², “kültürel üretimin” çevresel neo-liberal ekonomi politığının post-sosyalist çerçevesinde, özerkliğin anlamları ve işlevlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda “bağımsız kültürel aktivizm” alanında özerklik mücadelesine dair pratik stratejilere ve imkânlara işaret eden çabalar konu edilecektir.

“Gerçekten varolan” sosyalizmden liberal demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine (kapitalizm) geçiş, çoğunlukla “Öteki” (Devlet veya Parti) tarafından belirlenmiş olma – yaderklik – halinden, özerklik haline geçiş olarak görülmektedir. Bu, Kant'ın “Aydınlanma Nedir?”³ makalesinde işaret ettiği, kendinden toyluktan, inançları ve edimleri için sorumluluk alabilen tam bir erişkinliğe geçişte tekabül eder. Hâkim neoliberalizm kendini, insanlara “büyüme”, “ciddileşme” ve kendi sorumluluklarını alma vaktinin geldiğini hatırlatan bir çeşit uyandırma servisi olarak sunar. Bu, kendini pazarlamayı, sözde “profesyonel tüketicilere” (*prosumer*) dönüşmeyi, kendi işgücünün patronu olmanın yanında finans, pazarlama, halkla ilişkiler müdürü olmayı, iş “bulmayı” değil, “yaratmayı”, emekliliğini ve sağlık güvenceni “kendi başına” organize etmeyi gerektirir. Kısacası kişinin “serbest piyasa”da her daim tehlikede olan yeri için her gün bitmek bilmeyen bir savaş vermesi gerekmektedir. Bu nedenle sosyalizm, insanların en azından temel ihtiyaçlarının gözetildiği ve karşılandığı güvenli ve doyurucu bir zaman olarak görülür. Sanki tam da, Devletin sağladığı bu anaç ihtimam – keza paternalizm de – özneleri idame ettiren kollektif istihdam ağları, sosyal güvenlik sistemleri ve sözde sağlık hizmetleri ve emeklilik fonları vs ile birlikte, radikal değişim-devrim imkânları hakkında çocukça fikirler geliştirilmesine sözümona imkân veren boş zamanı sağlar.⁴

Bu çevresel neo-liberalizm perspektifinden, eski Yugoslavya'ya kapitalizmin (sosyalist federal devletin yıkımı ve hem sivil hem de “insancıl” savaşlar yoluyla) gelmesi tam da sosyalist sistemin empoze ettiği yaderklikten – Parti'nin ve Devlet'in kaprislerine ve kararlarına tamamen bağımlı olma halinden – “özgür dünya”nın hisasına girerek kazanılan özerkliğe geçiş gibi gözükmektedir. Bu hâkim post-sosyalist “akıl”, insanları sadece erişkin olmama hallerinden çıkmaya, “Öteki”ne çocukça bağımlılıklarından kurtulmaya ve “sosyal serbest-piyasa ekonomisi”nde solipsist girişimci özneler olmaya değil, aynı zamanda belirli bir kültürel (ulusal, etnik, veya itiraf etmeye dayanan) grubun üyeleri olarak öz-belirlenim haklarının farkında olmaya davet eder (ya da zorlar). Bu çeşit bir özerklik eski Yugoslavya bölgesinde, yeni oluşmuş devletlerin “bin yıllık” ulusal – daha doğrusu etno-milliyetçi – özbelirlenim “rüyalarının” nihai başarısı olarak algılanır ve dolayısıyla geriye dönük bir şekilde sosyalist Yugoslavya'yı “ulusların hapishanesine”dönüştürür. Bu nedenle hâkim post-sosyalist özerklik, sosyalist Yugoslavya'yı, komünist hareketi ve Marksizmi geçmişin baskıcı zamanlarına ait ve çoktan aşılmış şeyler kılma amacına hizmet eder ve çağdaş neo-liberalizmin ana ideolojik dayanağı olan anti-komünist “konsensüs”u yeniden üretir. “Demokratik” Avrupalılaştırma taraftarlığı ve “yurtsever” milliyetçilik, dini şovenizm ve insan hakları için mücadele, yeniden gelenekselleştirilmiş “ata” kültürü ve demokratik sivil toplum kültürü, ulus-devletin kurucu kimlik politikaları ve çokkültürcülük veya kültürlerarasıcılık gibi görünüşte birbirine karşıt olan siyasi seçenekleri birleştiren şey tam da bu ateşli anti-komünizmdir.

Aşkar ki “kültür”, “ulusların” komünist geçmişlerinden temizlenmesini ve “modernleştirilerek”

1 Bu makaledeki fikirler, 2006 yılının Ekim ayında Hamburg'da düzenlenen Wir Sind Woanders # 2 festivali çerçevesinde gerçekleştirilen Frontbildung projesi kapsamında geliştirilmiştir. (http://www.wirsindwoanders.de/files_2007/index_allE.php?seite=3&folge=00).

2 Bu yeni jeopolitik bölge tam bir Avrupa Birliği üyesi olan Slovenya dışındaki eski Yugoslav devletlerinden oluşur. Arnavutluk da bu kapsama sokulmaktadır. Bu nedenle “Batı Balkanlar” tam Avrupa Birliği üyeliği için “geliştirilmesi” gereken “yükselen” ülkeleri temsil eder.

3 Bkz., örneğin <http://www.english.upenn.edu/~mgamer/Etexts/kant.html>.

4 Bkz. “Against Post-Socialist Reason” bölümünde editörlerin giriş yazısı, Prelom 8th Edition in English içinde <http://www.prelomkolektiv.org/eng/08.htm> s. 8.

“uluslararası topluluğa” yeniden eklenmesini amaçlayan ulus-devlet inşası⁵ sürecinde önemli bir rol oynar. Pan-Avrupacı ve etnik-ulusal kültürlerin savunucularının arasındaki paradoksal gibi görünen ittifakı kolaylaştıran şey, “ulusları” birbirinden ayıran ve izole eden, ve sonrasında Avrupa Birliği içerisinde yeniden birleştiren projenin kendisidir. Yerel elitler ve onların ulus-kurucu ideologları Avrupa Birliği projesine⁶ bağlılıklarını beyan ettikleri halde, mevcut siyasi ve kültür politikaları, içe kapanmacıdır ve bir çok karşılıklı bölgesel mübadele biçimine düşmanca yaklaşır. Bir yandan resmî yerel kültür politikaları güçlü ve dışlayıcı bir ulusal kimlik yaratmayı amaçlayan projeleri ve programları hâlâ desteklerken, diğer yandan da, yönetici elitler, çok daha yoğun bir bölgesel işbirliğinin Avrupa Birliği'ne katılmak için elzem olduğunun farkındalar. Fakat bölgesel işbirliği fikri ne zaman ortaya atılsa, cevapları, aslında hiç kimsenin eski “baskıcı” “Birlik” ve “Kardeşlik” komünist ideolojisine benzeyen herhangi bir şeyin parçası olmak istemediği oluyor.

Kültür aynı zamanda, daha “ilerici” Avrupa Birliği politikaları ve kurumları için, yeni ve “yenilikçi” bir jeopolitik gündemin vazgeçilmez aracıdır. Doğu Avrupa'nın çevre devletlerinde kapitalist “gelişmenin” temel alt yapısı, 1989 sonrası “ıslah edici devrimler”den⁷ ve 1990'larda anayasal ve parlamenter demokrasinin ve serbest piyasanın kurulduğu geçiş döneminden sonra tesis edildiği için, bu altyapıya bir üstyapı tedarik etme görevi tamamlanamamıştır. “Serbest ticaret”i kişisel başarının koşulu olarak koyan eski liberal ideoloji neredeyse yüzyıl önce etkisini yitirmesinden dolayı, küreselleşmeye, “ideolojilerin sonu”na ve çift kutbun olmadığı bir dünyaya cevap oluşturacak bir eke ihtiyacı vardı. Çevredeki halklara “ezeli ve ebedi demokratik kültür değerleri” aşılacak şırınga olan çokkültürcülük kapitalizmi canlandıracak olan sömürgecilik sonrası düğündür aynı zamanda. Çokkültürcülük iki katmanda iş gördüğü için, aslında farklılaştırma yoluyla⁸ görünüşte paradoksal olan birleşmeyi kolaylaştırıyor. Her bir “kültürü” birbirleriyle eşit kılarak ve kendilerini ifade etme ve muhafaza etme hakkını her birine eşit olarak tanıyarak “demokratik” niteliğini gösterir ve bu nedenle merhametli, insancıl ve kucaklayıcı gözükür. Ancak bununla birlikte, bir kültürün kendini ifade etmesi ve koruması çoğunlukla varlığını “tehdit” eden diğer kültürlerle karşı kendini “savunma” hakkı olarak görüldüğü için, dışlayıcı, şovenist ve ayrımcıdır. Fakat ikinci katman, “özcüler”i (kendi kültürel kimliklerinin sabit ve katı özelliklerinin onları diğer bütün “ötekiler”den ayırdığına ve kültürel kimliğin temelini oluşturan tutarlı ve değiştirilemez bir tözün varlığına inanan kişileri), kendilerinin ve ötekilerin çoğul kültürel kimliklerini “demokratik bir şekilde” müzakere etmelerini gerektiren sözde çokkültürcü “normalliğin” farkında olanlardan ayıran politik bir bölünme empoze etmektedir. Çokkültürcülüğün ve onun resmî halefi kültürlerarasıcılığın, bu nedenle “boş evrensellik”⁹ kisvesi altına gizlenmiş kolonyal ırkçılıktan pek de bir farkı yoktur.

5 Eski Yugoslavya’da kurulan yeni devletlerin resmî dillerinin oluşturulması sürecinde Yugoslav halklarının çoğunluğunun ortak dili olan ve bir çok lehçesi olan Sırpça-Hırvatça veya Hırvatça-Sırpça dilinin sözde birbirinden farklı ve kıyaslanamaz olan Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve hatta Karadağlıca dillerine bölündüğünü hatırlamak yeterlidir.

6 Siyasetçilerin ezici çoğunluğu için Avrupa Birliği'ne katılım bin yıllık mitik Altın Çağ'a dönüş inancını temsil eder ve aslında insanların yaşam standartlarını iyileştirmek konusundaki yetersizliklerinin üstünü örter. Liberaller “Avrupa ile bütünleşme” pankartını kamusal kaynaklarda kesintileri, özelleştirmeyi ve deregülasyonu birer zorunluluk olarak göstermek için kullanırken, sağcılar ise “antik”, beyaz, Hristiyan – ve hatta Ari – Avrupa’daki köklerini yüceltmek için kullanıyorlar.

7 “Bu ıslah edici devrim, anayasal demokrasiye dönüşü ve gelişmiş kapitalizmle ilişkili olmayı mümkün kıla anlamına geldiği sürece, ortodoks yorumlara göre 1917 devriminin gereksiz kıldığı modeller tarafından yönlendirilir.” (Jürgen Habermas, “What Does Socialism Mean Today? The Rectifying Revolution and the Need for New Thinking on the Left”, *New Left Review* 183, Eylül-Ekim 1990, s. 5.)

8 Kapitalizm sürekli eşitsizlikler üretir ve onlardan beslenir, çünkü artı-değer üretimini kolaylaştıran bu farklılıklar, eşitsizlikler ve orantısızlıklardır.

9 “Başka bir deyişle, çokkültürcülük tekzip edilmiş, tersine çevrilmiş, göndermesi kendinde bir ırkçılık biçimidir, ‘mesafeli bir ırkçılık’tır – Öteki’nin kimliğine ‘saygı gösterir’, Öteki’ni, karşısında kendisinin, çokkültürcünün, ayrıcalıklı evrensel konumunun mümkün kıldığı bir mesafe takındığı, kendi içine kapalı, ‘sahici’ bir cemaat olarak görür. Çokkültürcülük, kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır (çokkültürcü doğrudan doğruya ırkçı değildir, Öteki’nin karşısına kendi kültürünün *tikel* değerlerini çıkarmaz), ama yine de diğer kültürleri gerektiği şekilde takdir (ya da takdir) edebileceği ayrıcalıklı *boş evrensellik noktasını* oluşturan bu konumu elinde tutar – çokkültürcünün Öteki’nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam da kendi üstünlüğünü beyan etme biçimidir.” (Slavoj Žižek, “Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism”, *New Left Review* 225, Eylül-Ekim 1997, s. 44. [Slavoj Žižek, “Çokkültürcülük Ya Da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, Bülent Somay, Tuncay Birkan [yay. haz.] *Kırılğan Temas: Slavoj Žižek’ten Seçme Yazılar* içinde, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.282.])

Çatışma-sonrası eski Yugoslavya'da, sanat ve kültürün, eskiden savaşılan “tarafı” uzlaştırmaya, dolayısıyla “farklılıkların (dinî, etnik ve kültürel) barışçıl bir şekilde bir arada bulunmasını” sağlama rolünü oynaması gerektiği düşünülmektedir. Bu, özellikle 2008 yılını kültürlerarası diyalog¹⁰ yılı ilan eden Avrupa Birliği'nin gündeminde, ve çatışma idaresi kapasiteleri yaratarak ve çatışma-sonrası istikrar ve barışı garantileyerek, dolayısıyla, “kültürün demokratikleştirilmesi”¹¹ yoluyla hukukun üstünlüğünü güçlendirmeyi hedefleyen ve şiddetli çatışmaları çözüme ve önlemeyi “kültürel farklılığı kutlama” pankartı altında açık bir şekilde gündemine alan Amerikan vakıflarının programlarında¹² görülmektedir. Kısacası yoksulluğa dair acil problemler, sosyal refah ağlarının parçalanması, arsız çete usulü özelleştirmeler ve doğal kaynakların “kaçınılmaz olarak” çarçur edilişi bu çoklu-kültürlü riyakârlığın arkasında gizlenirken, sanat ve kültürün, “Öteki”ne toleransı ve temel insan haklarına tam bir saygıyı güçlendirmesi beklenmektedir.

Özellikle sanatın eylemlerinde “özerk” olduğu için kapitalist periferinin insanlarını “yetiştirme” işine layık olduğu düşünülmektedir (çünkü sanatın her zaman kişisel bir dehanın ifadesi olduğu düşünülür). Hâkim neo-liberal sanat tarihine göre, Doğu Avrupa sanatı özerkliğini kaybetmiştir, yani sadece Parti ve/veya Devlet politikalarının hizmetine sunulmuştur. Bu yüzden Doğu Avrupa sanatının, utanç verici toplumsal-gerçekçi mirasın yükünden ve bu tip bir politizasyondan ilk ve son olarak kurtulması gerekmektedir. Sanatın özerkliği için yapılan bu tip bir “mücadele” kapitalizmin sanat için ayırdığı geleneksel yeri onaylar: sanat dolaysız sosyal gerçeklikten açıkça farklı bir şeydir. Amaç tam da sanatın, “yaşamı” sosyal ve politik anlamda etkileme olanaklarını nötralize etmektir. Bununla birlikte neo-liberal politikalar sanatı tamamen de-politize etmek yerine, ona “ilerici” bir misyon biçiyor. Bu tip bir politikanın en erken örneklerinden biri Soros Vakfı ve 1990'larda Doğu Avrupa'da kurduğu Güncel Sanat Merkezleri ağıdır.¹³ Soros Vakfı Karl Popper'ın “açık toplum” fikrine dayanarak, siyasi eğilimi “anti-totalitaryanizm” terimi tarafından içerilecek bir sanatı teşvik eder. Soros Vakfı'nın yeniden yazdığı tarihe göre, Parti-Devlet baskısına karşı gelen sanatçılar sadece bugünlerde totaliter rejimin yüzüne birer şaplak attıkları için alkışlanan “cesur muhalifler”dir. Bu nedenle, sanatta özerkliğin savunulması 1970lerin muhalif ideolojisini¹⁴ yeniden canlandırır ve sanatçıların sosyalist gerçekçilik veya Nazi sanatı gibi yıkıcı projelere kalkışmasını engel olmayı amaçlar. Yeniden ısıtılan soğuk savaş döneminin totaliteryen karşıtı ideolojik aracının kurduğu sosyalizm imgesi, “temel insan hakkı” olarak

10 “Kültürlerarası Diyalog'da Beyaz Sayfa” için danışma süreçlerinin amaçlarına uygun olarak, aşağıdaki formülasyon referans olarak kullanılabilir: 'Kültürlerarası Diyalog bireyler ve farklı kültürlerden gruplar arasında ötekinin küresel algısını derinlemesine anlamaya yol açacak açık ve saygılı alışveriştir'. Bu tanımda 'açık ve saygılı' ifadesi, 'tarafaların eşit değerde olması' anlamına gelir; 'görüş alışverişi' kültürel özellikleri ortaya çıkaracak her çeşit etkileşim anlamına gelir; 'grup' temsilcileri yoluyla hareket edebilen her türlü topluluk anlamına gelir (aile, cemaat, dernek, halklar); 'kültür' yaşam biçimleri, görenekler, inançlar ile ilişkili her şeyi ve bize nesiller boyunca aktarılan diğer şeyleri içerir; 'dünya algısı' değerler ve düşünme biçimlerine tekabül eder. [...] Genel olarak, kültürlerarası diyalogun amacı çokkültürlü dünyada barış içinde ve yapıcı bir şekilde beraber yaşamayı öğrenmek ve cemaat ve aidiyet hissini geliştirmektir. Kültürlerarası diyalog, insan haklarına saygıyı, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü geliştirerek çatışmaları çözmek ve engellemek için bir araç olabilir.”
(http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp#P30_3374)

11 Bkz. United States Institute for Peace: <http://www.usip.org/programs>.

12 Bkz. Dušan Grlja ve Jelena Vesić, “The Neo-liberal Institution of Culture and the Critique of Culturalization”, <http://eipcp.net/transversal/0208/prelom/en>.

13 “Soros Centers for Contemporary Art (Soros Güncel Sanat Merkezleri) esas olarak sanatı ve kültürü devletin ideolojik, siyasi ve ekonomik kontrolünden kurtarmak için uğraştı. Estetik düzeyde bu geçiş kendini Sosyalist Gerçekçilik doktrini ve estetik ve ideolojik ilkelerinden kopma çabasında gösterir. Sanatçılar yeni mecralarla çalışmak için yüreklendirilirken sanat tarihçilerinin de daha önce bastırılan non-konformizm anlatısı etrafında gelişen yeni tarihler yazması gerekiyordu. Ekonomik olarak bu merkezler, yerelde serbest piyasa mantığına uyum sağlayabilen Batı tarzı özel sanat kurumları ağlarını geliştirmek için uzmanlık sağladılar. Devletin ideolojik ve maddi kontrolünden sıyrıldıktan sonra, enerjilerinin önemli bir bölümünü kültür yönetimine ve fon bulmaya ayırarak, yerel sanatçıların yeni düzene uyum sağlamalarında onlara yardımcı olurlar.” (Octavian Eşanu “The Transition of the Soros Centers to Contemporary Art: The Managed Avant-Garde”, http://www.think-tank.nl/ccck/Esanu_ManagedAvant-garde.pdf s. 7.

14 “Bu, Robert Lihart'ın isabetle adını koyduğu 'Batılı Muhalefet İdeolojisi'dir. Bu yeni ideolojik formasyon 'muhalefet'i, entelektüellerin siyasi angajmanlarını, bir reddedişten başka bir anlama gelmeyen bir isyan (devrim ya da başkaldırı) lehine kaybetmelerini ifade eden bir slogana dönüştürür. Bu reddedişten kasıt, yaşamakta olduğumuz krize devrimci bir çözüm getirecek kitlesel mücadeleye katılmayı reddetmektir.” (Dominique Lecourt, *Mediocracy: French Philosophy since 1968* Verso, Londra, 2001, s.150.)

kendi bireyselliğini “özgürce” – ve tabii ki “yaratıcı” bir şekilde – ifade etme anlamında herhangi bir “özerk edim”i ezen otoriter ve totaliteryen bir sistemdir.

Bu “ilerici” kurumlar ve vakıflar – yerel güçlerle¹⁵ görünüşte paradoksal bir işbirliği içinde – “toplumsal bilince sahip sanat”ı teşvik ederek ve bizleri “kültür işçilerine/üreticilerine” veya büyüyen kültür endüstrileri için sözde “içerik yapıcılara” dönüştürerek, “kültür üretiminin” neo-liberal ekonomi politığının ihtiyaçlarına uygun bir ortam yaratırlar. Her ne kadar bu tip bir konumlanmaya ve bunu üreten bütünlüğe itiraz etsek ve karşı çıksak da, gönülsüzce meşgul olduğumuz nesnel ve maddi pratikler, etkinliklerimizin neo-liberal kültürel girişimcilik¹⁶ yönünde olmasına neden oluyor. Bunu akılda tutarak, bunun içerisinde eleştirel olarak nasıl iş yapılabileceğini ve özerk, bağımsız ve öz-belirleyici edimin nasıl mümkün olabileceğini sormak gerekiyor. Başka bir deyişle, Prelom Kolektif’in¹⁷ etkinliklerini öz eleştirel olarak ele alırsak, şu soruyu sormamız gerekir: Görsel sanatlar, sinema, felsefe ve siyaset teorisi alanlarından gelen eleştirel ve genç teorisyenlerin hâkim neoliberal ideolojide bir yarılma yaratmak amacıyla oluşturduğu bir inisiyatif –*prelom* Althusserci bir terim olan *coupure* sözcüğünün çevirisidir – günün sonunda kültür endüstrileri ve “kültürel üretiminin” güncel ekonomi politığı için işlevsel olmaktan nasıl kaçınır?

Cevap günümüzün küreselleşen dünyasının herhangi bir yerinde “bağımsız kültürel aktivizm” alanında iş yapmaya çalışan herhangi birine çok tanıdık gelecektir. Bir fikir ne kadar eleştirel, altüst edici ve hatta devrimci olsa da, öncelikle Latince *producere* kelimesinin her iki anlamında *üretilmesi* gerekir: Bir şeyi inşa etmek ya da ustalıkla yapmak ve bir şeyi görünür kılmak. Sermaye üretim araçlarına sahip olduğu ya da bu araçları kontrol ettiği için, bu araçların bir şekilde sermayeden koparılması gerekmektedir. Alışagelmiş yol, bir “proje” hazırlamak ve yerel ve ulusal ya da “ilerici” uluslararası kültür kurumlarına ve vakıflarına destek için başvuru yapmaktır. Ayrıca, bu tip “projelerin” yaratılma ve uygulanma sürecine katılım, bireysel bir sanatçı ya da teorisyen olarak itibar edilen yasal bir statüye sahip olmayı ya da genelde sivil toplum kuruluşu biçiminde kolektif bir örgütlenmeyi gerektirmektedir. Ancak bu yasal statü sayesinde mali destek almak için banka hesabı açabilirsiniz. Bu, aynı zamanda, fon kullanımı ve başvurusu için ihtiyaç duyulan idari personeli ve muhasebeciyi “idare etmeyi” gerektirdiği gibi, mali düzenlemelere, vergi yükümlülüklerine ve mali kısıtlamalara tâbi olmayı, yani bir kapitalist girişimin (“kâr getirmeyen” bir girişim de olsa) olağan pratikleriyle meşgul olmayı gerektirir.¹⁸

15 “Uluslararası liberal STK’ların broşürlere, yayınlara, davetiyelere ve posterlere kazınmış logosunun hafifçe boyadığı ilerici siyasi pratikler kişiyi müphemlik ve huzursuzluk hissiyle başbaşa bırakır. Kaçınılmaz olarak maddi olan kültürel pratikler, kendilerini uluslararası kuruluşların maddi koşulları, kaynak erişimi için uygun ‘meşru’ söylemlerin sınırları, adaletsizliğin ve acının anlaşılır ve onaylanmış biçimleri tarafından sınırlanmış bir alanda iş görürken bulurlar. Uluslararası STK’ların aslında başarılı bir şekilde siyasi görünürlüğün alanını kendi mantıkları ve terimlerine göre belirlediği farkedilebilir. Sonuç olarak, bu kurumsal koşullara eleştirel bakan sosyal ve kültürel aktivistler kendilerini bir çıkmazda bulurlar: küresel neo-liberal projeleri geliştirme riskine girerek güçlü bir mesaj verme seçeneğiyle karşı karşıya kalırlar. Tam tersi de doğrudur: bu koşullar, eleştirel olmayan Batı taraftarı propaganda olarak etiketlenerek, sağcılara dışlama pratiklerine ve nefret söylemlerine karşı gelebilecek herhangi bir sol çabanın meşruluğunu sorgulamaya yarayacak en güçlü argümanı sağlar. Aynı zamanda eski milliyetçilere uluslararası liberal aktörlerin varlığı karşısında kendilerini yenileme imkânı verir.” (Zhivka Valiavicharska, “Culture, Neo-liberal Development, and the Future of Progressive Politics in Southeastern Europe,” Jonathan Harris [yay. haz.] *Globalization and Contemporary Art* içinde, Blackwell Publishing, Malden, MA, [henüz yayınlanmadı].)

16 “Son yıllar ekonominin kültürelleştirilmesi, ya da tam tersi kültürün ekonomikleştirilmesi anlamında, ‘kültür’ü serbest-piyasa ekonomisinin mekanizmalarına indirgemeye çalışan neo-liberal çabaya tanık olmaktadır. Serbest piyasa rekabetçiliğinin ve girişimciliğinin ilkeleri bir zamanlar ayrıcalıklı olan sanatsal ve entelektüel üretim alanına girmiştir. Bu basit bir şekilde piyasa ilişkilerini ‘kültür alanına’ taşımaktan çok girişimcilik pratiklerini bireysel düzeyde – özne düzeyinde tesis etmektedir. [...] Gerçekte olan şey, genel olarak sanat, teori ve kültür alanlarında eğitim görmüş veya kendilerini eğitmiş bireylerin sözde ‘kültürel kapital’e – semboller, imgeler, tasarımlar, fikirler, tarihsel olayların ve kişilerin temsilleri sanat çalışmaları vs – ayrıcalıklı erişimi vardır. Bugün kültür işçisi aynı zamanda kültürel girişimci de olmak zorundadır: elindeki ‘kültürel kapitali’ ‘yaratıcı’ bir şekilde – yani kâr getirecek şekilde – kullanılmalıdır. Başka bir deyişle, kültürel üreticiden, çağdaş ‘karaoke kapitalizm’inde ‘kültür’ün bu hammaddesini geçici eğlenceden biraz daha fazlasına dönüştürecek bir ‘renkli iş adamı’ olması bekleniyor.” (Dušan Grlja ve Jelena Vesic, a.g.e.)

17 Daha fazla bilgi için www.prelomkolektiv.org.

18 Bu tip bir ekonomiye katılımın zorunlu olduğu fikrine karşı çıkılabilir çünkü malların ve hizmetlerin serbest değiş tokuşuna ve mübadelede dayanışmaya dayanan “alternatif ekonomiler” vardır. Ancak (kültürün) üretimi genel eşdeğere (paraya) sahip olmayı gerektirdiği sürece, bu “özgür mübadele” daima kapitalist üretim biçimi tarafından içerilir. Ayrıca bu

Peki bu konfigürasyon içerisinde tam anlamıyla bağımsız olmak imkânsız ise, özerk olmanın herhangi bir yolu var mıdır? Tamamen bağımsız olmama halinin gerektirdiği “fedakârlık”, “kültürel üretimin” neo-liberal ekonomi politığının (yeniden) üretildiği savaş alanına girmeyi ve bu fırsatı burada müdahalelerde bulunmak için kullanmayı mümkün kılar. Müdahale stratejisi,¹⁹ “kültürel üretimin” hâkim mantığının “hakikatini” ortaya çıkaracak belli bir etki üretmek amacıyla bilinçli – var olan durumu kavrayarak – yapılan bir edim anlamına gelir. Bu, çelişkilerin parçalı bütünlüğüne,²⁰ ve yoğunlaştırma süreçlerine eklemek amacıyla hâkim mantıkta hepimizin tanık olabileceği bir yarılma yaratma çabasına denk düşer. Bu yüzden bağımsız bir edimde bulunmak anlamında özerklik, basitçe “dışarıya adım atma”, hâkim sanat sisteminden ve kültür endüstrisinden tamamen kopma meselesi değildir. Daha ziyade bunların içerisinde kırılmalar yaratma çabasıdır. Bu, aynı zamanda, özerkliğin bir kere ulaşılmış ve sınırları belli bir durum değil, müdahalelerin sürekli yeniden icat edilmesi ile verilecek tehlikeli bir savaş, bitmek bilmeyen bir özerkleşme süreci olduğu anlamına gelir.

Bu sürekli yeniden icat etme süreci – ki bu özeleştiril bir içgörü gerektirir – elzemdir çünkü müdahalenin etkileri kolayca ters yöne kayabilir.²¹ Bir yandan müdahale neoliberal eleştirel söylem üretiminin bir parçası haline gelebilir. Son bir kaç onyıdır, “kültür alanında”, özellikle sanatsal ve entelektüel üretimde – neredeyse zorunlu bir talebe dönüşen – bir eleştiri üretme çabasına tanık oluyoruz. Bu, çeşitli sanat sergilerinin sınırlarında düzenli olarak üretilen ve teoriyi “dekoratif otorite”²² düzeyine çeken internet projelerinde, yayınlarda ve söylemsel etkinliklerde açıkça görülmektedir. Bu örneklerin tefekkür ve eleştiri için bir alan yaratacağı varsayılır, ancak aslında çeşitli “kültürleştirme” mekanizmaları²³ yoluyla, herhangi bir eleştirel muhalefeti nötralize etme,

“alternatif ekonomiler” kişinin emeğinin piyasa değerini aşağıya çekeceklerinden dolayı – ve hiçbir zaman tamamıyla kapitalist meta-para ilişkilerinden muaf olamayacakları için – güncel neo-liberal ekonomide işlevseldirler. Başka bir deyişle, (kültürel) ürünler varolan (kültür) kurumlarının profesyonel çerçevesi içinde üretilmek yerine bu yolla üretildiklerinde maliyetleri çok daha düşük olur. “Alternatif ekonomiler”in amatör kendin-yap pratikleri neo-liberal ekonominin temel malvarlığı olan “yaratıcılığın” gelişmesine katkıda bulunurlar.

19 Biz müdahaleyi – Louis Althusser’i takip ederek – hareket eden bir trene atlamak gibi bir şey olarak algılıyoruz. Bir metaforla açıklarsak müdahale, hâkim ideolojinin karanlığındaki siperleri aydınlatmak için savaş alanına atılmış bir işaret fişeğidir. Müdahale var olan pozisyonları ve bölünmeleri açığa çıkaracak etkiyi üretmek demektir. Daha evvel görünür olmayı görünür kıldığı için, müdahale bir *üretimdir*. Hegemonik ikilikleri veya “düzenlenmiş” farklılıkları takip etmeyen farklı bölünmelerin çizilmesine imkân verir. Bunlar eski bölünmelerin temelini değiştirmeye çalışan yeni bölünmelerdir.

20 Bkz. Louis Althusser, *For Marx* [Marx için], The Penguin Press, Londra, 1969, ss. 99-100.
(<http://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1965/index.htm> adresinden erişilebilir.)

21 “Bu nedenle hem temel eğilimi hem de ikincil eğilimleri ve hem birincil riski hem de ikincil riskleri dikkate alarak bir yandan da her zaman doğru pozisyonları işgal etmeye ‘çalışarak’ her zaman her yerde olmasa bile en azından bir kaç cepheye savaşmak gerekmektedir. Bütün bunlar tabii ki mükemmel bir açıklıkla bütün problemlerle mücadele etme kapasitesine sahip bir bilincin getireceği bir mucizeyle meydana gelmeyecektir. Mucize yoktur. Teorik sınıf savaşına müdahale edebilen Marksist bir filozofun, Emek Hareketi tarihindeki teorik savaşlarda tesis edilmiş ve halihazırda tanınmış pozisyonlardan başlaması gerekmektedir. Varolan teorik ve ideolojik ‘zemin’i ancak teorik ve pratik olarak bilerek anlayabilir: mücadele içinde ve mücadele yoluyla. Bu çabaları esnasında, gizlenmiş veya açılmıy düşmanlara saldırmak için halihazırda tesis edilmiş pozisyonlardan başlasa bile, mücadele içinde birer *sapma* olduğu ortaya çıkan ve amaçladığı doğru çizgiye ayak uyduramayan pozisyonlar olacaktır. Burada şaşılacak bir şey yoktur. Önemli olan bu sapmayı fark etmesi ve pozisyonlarını daha doğru hale getirmek için düzeltmesidir. (Louis Althusser, *Essays in Self-Criticism* [Özeleştiril Öğeleri], NLB, Londra, 1976, ss. 143-144.)

22 “Aşırı bir teori üretimi ve teorinin sanatsal ve aktivist etkinliklere (bienaller, büyük sergiler, sosyal forumlar vs. gibi) söylemsel platformlar olan teorik konferanslar) dekoratif bir ‘ek’ olarak ortaya konduğunu görüyoruz. Teorinin ‘dekoratifleşmesi’, ticarileşmesi ve aşırı üretimine bir çok örnek verebiliriz. Örneğin, en ‘moda’ isimlere ve metinlere referans veren alıntılarla tıkabasa dolu gayet bilimsel ama ikincil metinler, veya sanat projeleri kapsamında yayınlanan o kalın ama anlaşılmaz kataloglar ve ‘teorik dokümanlar’. Bütün bu durum, duruşları ne kadar radikal ve eleştirel olsa da bitmek bilmeyen seminerlerde ve konferanslarda düşünürler ve ‘açılış konuşmacıları’ olarak dekoratif bir işlev görmeye direnç gösteremeyen entelektüel ‘süperstarlar’ın oluşturduğu sistem tarafından taçlanır. (Alexey Penzin / Dmitry Vilensky, “What’s the Use? Art, Philosophy, and Subject Formation. A Chto Delat dialogue”, *Chto Delat?*, 01-25, Mart 2009, s 2, aynı zamanda şu adresten erişilebilir: http://www.chtodelat.org/index.php?option=com_content&view=category&id=204&Itemid=282&lang=en)

23 “Boris Buden’in bahsettiği gibi, ‘kültür’ün güncel kullanımının mantığı en açık şekilde neo-liberal bir strateji olarak siyasi ilişkilerin kültürleştirilmesinde görülür. Bunun gösterdiği şey, modern anlamda ‘siyasi alan’ın neredeyse tamamen çökmesinden çok, kayda değer bir şekilde dönüşmesidir. Siyasi mücadelelerin ve toplumsal antagonizmaların ifadesi, siyasi partiler, parlamenter sistem ve Hukuk İdaresi’nin prosedürleri gibi ‘klasik’ devlet aygıtlarının alanından, rekabet halindeki ‘kültürel seçenekler’in dağılmış alanına taşınmıştır. Fakat kültürleştirme siyasi meselelerin kültürel meselelere çevrilmesinden fazla bir şeydir. Kültürleştirme aynı zamanda bir ‘kültür okulu’dur: Öznelerin hâkim kültür için eğitimi, yetiştirilmesi ve

ehlileştirme ve en sonunda temellük etme fırsatı sunarlar. Bunu verili her siyasi içeriği ve eğilimi kültürel kılarak ve “aktörleri” sivil kültürel davranış kurallarına – Ötekine tolerans ve saygı – riayet anlamında “kültürleştirerek” yapar. Burası tam da eleştirel ve muhalif duruşun düğümlendiği ve eninde sonunda bizi işlevsel “hoşnutsuzluk tedarikçileri”nden başka bir şey olarak sunmayan “kültürel üretimin” güncel ekonomi politişinin ihtiyaçları tarafından asimile edildiği yerdir. Bununla birlikte, meşgul olduğumuz “Political Practices of (Post)Yugoslav Art” (Yugoslav [Sonrası] Sanatta Siyasi Pratikler)²⁴ gibi projeler, yerelde Yugo-nostalji olarak yorumlanabilir, ki bu da resmî ulusal kültürde alenen kabul edilmemiş ama ön saflarda yer alan aşırı-sağ *Lümpenproleterya*'nın “ulusal hassasiyetleri”ne ve onların ideologlarına ilham verebilir.

Peki sonuç olarak özerk olmak ve öz-belirleyici bir edimde bulunabilmek ne demektir? Öz-belirlenim, Hegelyen İdea'nın dışsallaştırma, yabancılaşma ve yabancılaşmanın aşılması yoluyla “kendinde olmak”tan “kendi için olmaya” doğru yaptığı diyalektik hareket olarak kavranan bireysel sürece işaret ettiği için yanıltıcı olabilir. Bu tekil bir bilincin neredeyse mistik bir aydınlanma ile kendinde-bilince erişmesi olarak ortaya konan klasik bir modeldir. Gerçeklikte, kelimenin tam anlamıyla öz-belirlenim yoktur, çünkü kendinde bilincin veya özneliğin oluşması için her zaman bir çeşit “dışsallık” gerekmektedir. Başka bir deyişle, her zaman dışsal bir örnekten farklılaşma ve özdeşleşme için verilen bir mücadelenin sonucu olan özneliğin (hem öz-oluşum hem de eğitim anlamında) İnşası'nda (*Bildung*) diyalektik bir hareket vardır. Fakat bu kesinlikle “tinsel” bir hareket değildir, çünkü her zaman maddi koşullar ve somut olaylarla ilişkili olarak meydana gelir. Sonuç olarak, özerklik bireysel bir başarı değildir, çünkü hâkim toplumsal kurumları değiştirme anlamında kolektif maddi pratiği ve sosyal boyutu gerektirir. Sosyal kurumlar, idarecilerin yerleştiği ve yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir şekilde işleyen karar mekanizmaları ile ayakta tutulan kendine has yapılar olmaktan çok, kurumsallaşmış – iktidar tarafından biçimlenmiş ve toplumsal olarak onaylanmış – davranış veya tutumlardır. Bu nedenle, öz-belirlenim eylemi tesis edilmiş toplumsal etkileşim yapılarına pratikte karşı gelmekle işe başlamalıdır. Sivil toplum kuruluşlarının organizasyon yapısı söz konusu olduğunda bu, kurumu bir arada tutan rutin ayak işlerini yerine getirmek için Amerikan stili staj sistemine dayanan hâkim kapitalist “STK ekonomisi”nden farklı bir sosyal bağ kurmak demektir. Bu, en başından itibaren mücadele edilmesi gereken burjuva çıkarlık projesi – ya da daha açıkça söylersek – dakik ve güncelleştirilmiş kapitalist sömürü sistemidir.²⁵

Özerklik, bu nedenle, özne oluşum süreciyle yakından ilişkilidir. Verili toplumsal sistemin ihtiyaç duyduğu bireylerin pasif üretimini değil, düşünüp taşınan kolektif öznenin öz-belirleyici oluşum sürecini gerektirir. Bu sürecin temelinde etik bir seçim vardır. Bu şekilde öznelilik, her zaman verili bir durumda etik bir seçim yaparak hâkim “rasyonellik”ten kopmak gibi kolektif ve maddi bir pratikten doğar. Bu yüzden özerklik, yani özneliğin İnşası (*Bildung*), verili “rasyonelliğin” sınırlarını sınama (ve karşı koyma) yoluyla gerçekleşebilir. Her zaman, özerkleştirici bir edimde – olayda – ve ona bağlılıkta ortaya çıkar. Bu nedenle, kişi eleştirisinde sebat göstermeli ve onu bu eleştiriye – en azından – dile getirmeye iten motivasyonu, öngörülerini ve deneyimleri kamusal olarak ortaya koyma edimine sadık kalmalıdır.²⁶

İngilizceden çeviren: Oyman Başaran

üretilmesi. Aynı zamanda 'kültürel alan'ın sunduğu varsayılan 'şiddet içermeyen' sembolik mekanizmaları benimseterek, çatışmaları 'medeni olmayan' yollarla çözmekten vazgeçirmek için bizi de kültürleştirir... Bu yüzden kültürleştirme güncel sosyal antagonizmaları nötralize ederek ve pasifleştirerek bugünün kapitalist sisteminde önemli bir rol oynar.” (Dušan Grlja ve Jelena Vesić, a.g.e.)

24 “Political Practices of (Post)Yugoslav Art” projesi hakkında daha fazla bilgi için:

<http://www.kuda.org/en?q=node/555>

25 Bkz. Dušan Grlja ve Jelena Vesić, a.g.e.

26 “Cesaret [...] kendini imkânsızlıkta sebat etmek yoluyla ortaya koyan bir erdemdir. Bu basitçe imkânsızlıkta anlık bir karşılaşma meselesi değildir: Bu kahramanlık olurdu, cesaret değil. Kahramanlık daima bir duruş olarak sunulmuştur, erdem değil: İnsanın imkânsızla yüzyüze karşılaşmak için döndüğü an. Cesaret erdemi kendini imkânsızlık içinde sebat etmek yoluyla kurar; hammaddesi zamandır.” (Alain Badiou, “The Communist Hypothesis”, *New Left Review* 49, Ocak-Şubat 2008, s. 41.)